

ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКИТЕ ЕФЕКТИ ОТ ВОЙНАТА В УКРАИНА И БЪДЕЩОТО НЕИЗБЕЖНО СБЛИЖАВАНЕ НА РУСИЯ И КИТАЙ

Валери Иванов, Михаел Козарски

THE GEOSTRATEGIC EFFECTS OF THE WAR IN UKRAINE AND THE IMMINENT TIE IN BETWEEN RUSSIA AND CHINA

Valeri Ivanov, Michael Kozarski

Резюме: Авторите на настоящата статия си поставят за цел да разкрият новите тенденции в съвременната, изменяща се глобална ситуация, както и допирните точки за неизбежното по-тясно сближаване на Русия и Китай, в контекста на войната в Украйна. Продължаващите противоречия между Русия и ЕС в Европа, между Китай и ЕС за търговското споразумение, както и намесата на САЩ в региона на Тихия океан, се вписват като съпътстващи фактори в процеса на установяването на многополюсен модел в световен мащаб от новите геополитически играчи.

Ключови думи: геостратегия; Русия; Китай; многополюсен свят; геополитически проекти

Annotation: The authors of this article aim to reveal the new trends in the current changing global situation, as well as the abutments for the inevitable closer rapprochement of Russia and China in the context of the war in Ukraine. The ongoing disaccords between Russia and the EU in Europe, between China and the EU on the trade agreement, as well as the intervention of the US in the Pacific region, are included as concomitant factors in the process of establishment of a multipolar model worldwide by the new geopolitical players.

Key words: geostrategy; Russia; China; multipolar world; geopolitical projects

УВОД

Глобалното пространство на настоящия XXI век е резултат от едни от най-катастрофалните събития, случили се на територията на мегаконтинента Евразия през първата половина на XX век и последвалата Студена война през втората половина на същия век. Тази война беше естествен резултат от блоковото противопоставяне на САЩ и СССР и техните съюзници, което някак си отвлечаше

вниманието от процесите, съпътстващи разпада на последните колониални империи и възникващите на тяхното място множество нови държави в Азия и Африка.

Краят на Студената война и разпадането на СССР към края на XX век като геополитически, геоикономически и геостратегически фактор и ключов субект на световната сцена и на международните отношения, са събития които бележат нова тенденция на преформулиране на световния ред. Естественят колапс на един от центровете на силата доведе до временен геополитически и геостратегически вакуум, който или трябваше да бъде запълнен от другия полюс на силата, или от множество по-малки такива, разпръснати по цялата планета.

Случи се първия вариант и това беше началото на утвърждаването на новия световен ред – еднopoлюсният свят, доминиран изцяло и само от един център на силата – Съединените американски щати. Отражението на този ефект се усеща и днес, повече от три десетилетия след края на Студената война. За много страни този ред беше доста ползотворен и белязан със сравнително мирен период на устойчиво развитие, глобализация, повишаване на жизненото равнище и т.н. Не бяха обаче малко страните, които къде по-слабо, къде по-отчетливо се изказваха против установения ред и тоталната доминация на САЩ и Запада по целия свят.

Краят на второто и преминаването в третото десетилетие на XXI век обаче, беше период, белязан с нарастващо противопоставяне между САЩ и техните съюзници с държави от различни региони – Латинска Америка, Близкия Изток, Азия и други, които все повече изразяваха несъгласие с политиката на САЩ, с отреденото им място в глобалните отношения и се опитваха да изграждат съюзи, коалиции и обединения, които пряко или косвено да са в противовес на геополитическите, геоикономическите и геостратегически обединения, доминирани от САЩ. Тук могат да бъдат споменати сдружения и съюзи като ШОС, БРИКС, ОНД, ЕАИС и т.н. Основните и най-мощни икономически и военни сили в тях са Китай, Индия, Русия, Пакистан, Бразилия, Южна Африка, Иран и други, които открито се противопоставят на господството на САЩ и техните съюзници. По един или друг начин, това може да се смята за индиректни опити от страна на другите големи геополитически играчи да формират нов, многополюсен свят с нови центрове на сила и нови правила в международната политика.

В този етап от преходни години на международната сцена излиза и Европейският съюз (ЕС), който частично се опитва да се наложи като един от новите полюси на сила в света и дори да измести САЩ от водещите позиции във финансово-икономическите отношения.

Самите САЩ в един момент се оказаха във физическа невъзможност да контролират глобалните международни отношения, а

краят на войните в Ирак и Сирия, както и прибързаното им изтегляне от Афганистан показваха ясно, че по-нататъшното глобално господство в регионите на Близкия Изток и Азия вече е под съмнение.

Така процесът на геостратегическото преформулиране на настоящия световен ред вече започна да се очертава като неизбежен, което позволи на страни като Русия и Китай да се фокусират, както върху разширяване на съвместните им геоикономически проекти (разширяване на Шанхайската организация за сътрудничество и най-вече на БРИКС, където има заявки за участие от Аржентина, Турция, Иран и Саудитска Арабия), така също да ускорят самостоятелните си усилия в китайския мега проект „Един пояс, Един път“ и в руския Евразийски икономически съюз и да започнат да мислят за нови области на сътрудничество и сфери на съвместни интереси, като например усвояването на Арктика и Далечния Изток, изучаване на богатствата на Северния ледовит океан, развитие на Северния морски път и др. Така двете страни се заемат да формулират самостоятелни и общи геостратегически проекти, които целят да разтърсят установения в края на XX век световен ред и да построят нов, основан върху схващането за многополюсност на света, категорично отхвърлящ настоящата евро-атлантическата хегемония.

Тези процеси постепенно създаваха предпоставки за изместване на пазарите на глобалната търговия, потоците от стоки и капитали и центровете за иновации и производство далеч-далеч на изток, в сърцето на мегаконтинента Евразия. И вероятно трябваше да минат десетина – двадесет години и тези отношения да прераснат в сериозни икономически, политически, финансови, военни и стопански отношения, готови да прераснат в общо геополитическо, геоикономическо и геостратегическо пространство и нов център на силата.

За съжаление или за радост на някои, войната на Русия в Украйна и последвалите санкции и опити за изолиране на Русия, рязко ускориха тези процеси и днес наблюдаваме изключително бързо сближаване на отношенията между двете държави. Политиката на САЩ по отношение на Тайван, допълнително ускори този процес и вече може открито да се говори, че бъдещото формиране на нов център на силата, а оттам и новият многополюсен свят, са въпрос на няколко години. С всички положителни и най-вече отрицателни последствия, произтичащи от това.

Целта на настоящата статия е да изследва възможните геостратегически ефекти от неизбежното сближаване на интересите, позициите и действията на Русия и Китай и да представи някои виждания, относно възможните последствия за глобалната сигурност и за региона.

Китай и неговият проект „Един пояс, Един път“

За дълго време, в края на XX век, Китайската народна република (КНР) остава незабелязан фактор, и едва когато започва бурен икономически растеж, дължащ се на дългосрочната стратегия и реформите на Дън Сяо Пин от края на 70-те и през по-голямата част на 80-те години на XX век, изгря „китайската звезда“ и се заговори за „китайското икономическо чудо“. Другата страна на тези реформи е все по-силно и ясно формулирано желание за преместване на полюса на сила в рамките на мегаконтинента Евразия, като ядрото на тази промяна да бъдат две от най-големите по площ държави на континента - Русия и Китай. Макар че техните взаимоотношения не винаги са били във върхова позиция, в някои случаи, дори са стигали до заплахи за нападение, то, от края на 80-те години, двете страни започват по-засилен диалог, който позволява не само нормализиране на взаимоотношенията, но и все по-засилен търговски обмен между тях. Регулярно се провеждат съвместни китайско-руски икономически форуми, а и културният обмен между Русия и Китай все повече се засилва. Ето защо към днешна дата, двете страни стартират и популяризират своите евразийски геостратегически проекти за всевъзможна интеграция на пространството на мегаконтинента. Ще се спрем на всеки от тях накратко.

В геополитически план и на международно ниво „Един пояс, един път“ се счита за опорна точка във външната политика на китайския президент Си Дзинпин, който я анонсира за пръв път по време на държавни визити в Индонезия и Казахстан през 2013 г. Терминът „пояс“ се отнася за сухопътните маршрути на автомобилния и железопътния транспорт в евразийското пространство, докато „път“ се отнася за морските пътища на водния транспорт. Важността на тази геополитическа цел се потвърждава и от факта, че Стратегията е инкорпорирана в конституцията на Китай през 2017 г.¹ В същия източник е записано, че крайният срок за изграждането на „Един пояс, Един път“ е 2049 година, или 100-та годишнина от създаването на КНР. Сухопътното трасе на мегапроекта се нарича също „Икономическия пояс на Пътя на коприната“, а пък морското му трасе се нарича „Морски път на коприната на XXI в.“. Но освен тях има и още едно трасе, наричано често Северно или „Леден път на коприната“, което преминава през Северния ледовит океан и през северната половина на Атлантическия, и достига акваторията на Средиземно море. В последното направление на мегапроекта Китай си сътрудничи активно с Русия, докато прокарва планираното трасе и набелязва участъците,

¹ Виж: https://chinalaw.center/constitutional_law/china_constitution_revised_2018_russian/

където ще изгради Арктическото направление, с прилежащата към него инфраструктура, след разтопяването на ледниците.

Китай си е поставил за цел да модернизира съществуващата инфраструктура по суша и море на мегаконтинента Евразия. Едни от най-големите инфраструктурни обекти включват: нови електроцентрали, нови железопътни трасета, летища, гари, водноелектроцентрали, скоростни пътища, магистрали, изграждане на най-нови трасета за вграждането на най-новата 5G интернет мрежа, мостове и пристанища по целия маршрут на „Един пояс, Един път“. Разбира се, Китай има желанието да осигури на своите национални корпорации (компани) и най-добрите условия за осъществяване на дейността си в Европа, а и да ги направи едни от най-конкурентно способните и равностойни на европейските такива. Китай има още една важна цел, а именно да се превърне в най-големия производител и самостоятелен износител на стоки за света, както и да заеме водещо място в развитието на високите технологии с плана „Произведено в Китай 2025“, който трябва да се изпълни до 2025 година.² Важни моменти в същия план са още: създаването на 15 центрове по иновации до 2020 година, а до крайната година, техният брой трябва да се увеличи на 40. Планът насърчава инвестициите на китайските транснационални компании зад граница и поощрява провеждането на курсове за методи за управлението на риска в корпоративна среда. Китай насърчава споменатите инвеститори да насочат вниманието с приоритет към държавите, разположени по трасетата на „Един пояс, Един път“.³ От тази гледна точка, разбираме защо Г-7 и ЕС гледат с подозрение и изпитват нежелание да си сътрудничат с Китай, както и да отбягват конкретни въпроси, свързани с проекта „Един пояс, Един път“.

Китай и проекцията на силата в Азиатско-тихоокеанския регион

Китайската народна република заема много деликатно географско положение, когато стане въпрос за прокарването на геостратегическия проект „Един пояс, Един път“, тъй като отвсякъде е заобиколен от проамерикански настроени държави. Да започнем с най-близкия по географски показател съсед – *остров Тайван*. Именно той е „ябълката на раздора“ между САЩ и Китай, като островът представлява най-голямата заплаха за КНР, поради важността на Тайванския проток. САЩ виждат голяма заплаха в лицето на Китай и се стремят да привлекат на своя страна най-старите си съюзници и постове на САЩ

² Доклад на Американската търговска камара от 2017 година за плана „Произведено в Китай 2025“.

³ Хабова, Антонина, „Европейският съюз и Китай: Принципи, Перспективи, Предизвикателства“, 2018 г., стр. 96.

в Тихия океан – Южна Корея и Япония. Двете страни са изключително близко географски до Китай, а постоянното присъствие на сухопътни войски на техните територии и на тихоокеанския флот на САЩ в акватории им, застрашава и двете морски разклонения на „Един пояс, Един път“ – „Морски път на коприната на XXI век“ и „Ледения път на коприната“. Така Китай е принуден непрекъснато да отделя специално внимание на отправната точка на своя мегапроект в морските му измерения.

Също така САЩ, и по-отскоро Великобритания, отправят предизвикателство към Китай, когато минават с техни кораби през Тайванския проток, което Китай остро критикува. Вероятно, идеята на двете морски държави е да предизвикат достатъчно голяма криза от двете страни на пролива – като например, обявяване на пълна независимост на Тайван от Китай, за да си намерят още една опорна точка, чрез която да парират нарасналото ниво на сила на Китай в Азия.

Други предизвикателства за Китай са **американските военно-политически и геостратегически съюзи**, по-конкретно новото „Тихоокеанско НАТО“, известно още като AUKUS (Австралия, Великобритания и САЩ) и „Четворния диалог“, където членуват Австралия, Индия, Япония и САЩ. Индия се оказва, може би, в най-голяма степен ключов фактор за успеха или провала на китайската геостратегия, тъй като има възможността да изиграе картите си така, че да се ориентира или към единия (напр. БРИКС или ШОС), или към другия блок (Четворния диалог). Ето защо общите усилия на Русия и Китай ще бъдат насочени към задържането на Индия в блока на евразийските държави и няма да си позволят да видят преориентирането на страната в блока на морските държави. Като основната цел, на тяхната политика спрямо Индия, ще бъде тя да не се превърне в открита заплаха за съществуването на техните евразийски геостратегически проекти.

Важен момент тук е и **позицията на ЕС** към „Един пояс, Един път“, която е по-скоро негативна и счита мегапроекта за една от най-големите заплахи за своето световно положение. Противоречието между Китай и ЕС за свободна търговия и инвестиции е, може би, още една важна крачка, която допълнително ще сближи Русия и Китай в близките години, ако не и десетилетия. Историята на преговорите за това споразумение е сравнително кратка, но за сметка на това много важна, за отдалечаването на Китай и ЕС за сметка на сближаването на последното със САЩ и обратния ефект – все по-засиленото сближаване на КНР с Руската федерация. През 2013 година Китай решава да разшири обхвата на сътрудничество с ЕС в търговската сфера, както и в развитието на възобновяемата енергия, културния обмен между хората, и промотирането на мира и сигурността, като за целта предлага

обширно споразумение за инвестиции между двата големи играча на евразийския мегаконтинент. Така в продължение на следващите 7 години двете страни често започват да се срещат и да разискват оформянето на бъдещото споразумение за инвестиции. Освен това в европейския елит се забелязва желание за противопоставяне, а не за сътрудничество с Китай. Очертаването на рамките за все още неподписаното, разширено споразумение за инвестиции през декември 2020 година, става нов повод за нагнетяване на отношенията между ЕС и Китай, въпреки че Китай се съгласява на условието на ЕС, за защитата на преките чуждестранни инвестиции на територията КНР и дори поощрява предприятиите стъпки към либерализация на китайската икономика. През май 2021 година, която се оказва преломна за ЕС във взаимоотношенията му с Русия и Китай, съвместното споразумение за инвестиции е замразено от ЕС, поради непостигането на някакъв сериозен напредък в преговорите с Китай. Така Китай преценява, че Русия е по-удобния и сговорчив партньор за водене на диалог, а и отделно с нажежаването на обстановката в Украйна и последвалата през февруари 2022 година военна операция, изглежда, че Русия и Китай могат единствено да вървят към по-тясно сближаване във всяка една сфера на взаимните си отношения.

Най-голямото предизвикателство обаче, за Китай са **САЩ и страните от Г-7**. Засега се предполага, че в завършен вид, геостратегическият проект не само ще осигури на Китай световно господство, или поне първо място в геополитически и геоикономически мащаб, но и ще представлява заплаха за сигурността на хегемонията на САЩ в световния океан и по сушата, но също така и за Великобритания, а и за останалите страни на форума Г-7. Ето защо, клубът на Г-7 се опитва да противодейства на това негативно за тях явление и да неутрализира последващите ефекти от него, още докато Китай прокарва и се е заел да строи маршрутите, по които да доставя стоки, капитали, услуги и човешка сила в Европа. В това число и като лансират техен еквивалент на „Един пояс, Един път“, станал известен като „Построяване на по-добър свят“ и също така фокусиран, върху разпределение на многомилиардни капитали из страните от Латинска Америка, Африка и Азия. Единственото условие за помощ от Г-7, е страните получателки да се откажат и да правят всичко възможно да саботират китайския геостратегически проект.

Не случайно САЩ, в последните месеци, поставят китайския мегапроект като една от най-големите заплахи за националната си сигурност, но едновременно с това и се опитват да го представят като международна заплаха. Естествено, от друга страна, Китай ще гледа да задълбочи сътрудничеството си с партньорите в рамките на БРИКС, в

това число и с предстоящите нови членове, и ще се опита да привлече допълнителен приток от природни ресурси в своята икономика.

Това са само малко от видимите причини, поради които Китай ще има нужда от сериозна помощ, за да реализира успешно своя мегапроект. Най-логичната помощ ще дойде от Русия, която също като нея, споделя визията за разбиване на монополното господство на САЩ и Западна Европа в глобалното пространство. Допълнителното сближаване с Русия е най-важния момент, може би и първостепенния елемент, в желанието на Китай да изгради и поддържа успешно своя мегапроект. С оглед на започналата война между Русия и Украйна, както и упоритото отказване на ЕС да влезе в ролята на безпристрастен посредник между воюващите страни, изглежда че сближаването между Русия и Китай само ще се засилва. Освен това географската отдалеченост на Китай от военните действия в Украйна, може да го превърнат в идеален безпристрастен посредник между воюващите страни.

Освен с тези по-глобални политики, Китай поставя акцент и върху по-дребното на пръв поглед като фактор, но не и по значение – културното разпространение – меката сила и влияние, в това число и чрез промотиране на проекта за „Пояса и Пътя“, чрез своите институти „Конфуций“ в целия свят. И особено в Европа⁴, където е и финалната точка на мегапроекта и където той поставя най-голяма тежест върху разпространението на идеята за свързаността на Азия с Европа.

И тук е време да обърнем внимание и към Русия, както и към нейните самостоятелни геостратегически проекти и как би повлияло бъдещото по-тясно сътрудничество с Китай, в контекста на продължаващата война в Украйна. Едно нещо вече е сигурно – световният ред и проекцията от края на разбиранията за международна сигурност, след края на Студената война, вече не са валидни и е настъпила фазата за промяна на остарелите разбирания в национален, регионален и глобален план.

Геостратегическите проекти на Русия – потенциал за по-тясното сътрудничество с държавите от Евразийското пространство

Русия има няколко по-важни геостратегически проекта, на които отдава първостепенно значение и заради които е готова да се противопостави на Запада, в това число на държавите от Г-7, на целия ЕС, на страните членки на НАТО, на високотехнологичния източен съсед Япония и дори на САЩ.

⁴ Неринг, Кристофер, „Институтът "Конфуций": Как Китай разширява влиянието си в България“, 2022.

По-важните геостратегически проекти, които предстои да анализираме са *Евразийския икономически съюз*, условно нареченият геостратегически проект *„Неутрална Украйна“*, *Шанхайската организация за сътрудничество (ШОС)*, *БРИКС* и *Общността на договора за колективна сигурност (ОДКС)*, който по-скоро е допълващ фактор в по-голямата геостратегия на Русия за сближаване с Китай и държавите от Евразия. Макар да няма специално наименование, ще обърнем внимание и на *енергийната геостратегия на Русия*, както и възможностите за нейното пренасочване в различни посоки към важни за нея региони на Евразия. Всичко това, за съжаление, се случва в контекста на продължителната конфронтация със страните от ЕС и войната с Украйна.

С продължаването на изострянето на ситуацията все повече се наблюдава преориентирането на Русия към Изтока, което бива подсилено от продължаващите санкции срещу страната от страна на ЕС, Канада и САЩ, или с други думи – държавите членки на НАТО. Разбира се, има и държави, които са близки до разбиранията на САЩ, но са разположени в Азиатско-Тихоокеанския регион, като вече споменатите Австралия, Южна Корея, Тайван и Нова Зеландия. Те също са се присъединили към коалицията, въвеждаща различни видове санкции срещу Руската федерация.

Анализът на геостратегическите проекти и новото геополитическо положение на Русия в началото на ХХІ век предполага и изследването на контекста на настоящите проблеми в съвременна Евразия. Русия е най-големия източник на природни богатства в света, които не се свеждат единствено до газ и нефт, въпреки че акцентът, който поставят западните страни е концентриран именно върху тях.

В исторически план, по-точно в най-съвременен вариант, настоящите изострени отношения започват от 2014 година, когато за първи път ЕС и Русия започват сериозно противопоставяне, именно заради политическата нестабилност и последвалата криза в Украйна. Тази ситуация се изостря от последвалото анексиране на полуостров Крим към състава на Руската федерация и белязаните с много кръвопролития опити на Донецката и Луганската република за отделянето от територията на Украйна. В следствие на това, в продължение на 7 години, украинските войски и доброволци се сражават със сепаратистите или опълченците на Донбас и се стига до момента, когато трудно постигнатите споразумения от Минск (и по-точно Минск-2) са анулирани, и в крайна сметка Русия нахлу в Украйна. Официално обявената мисия за „денацификация“ и „деокупация“ на двете републики всъщност, са част от нейния геостратегически проект, при който Украйна следва не само да стои настрана от НАТО, но и да бъде с неутрален статут, и в крайна сметка–

недопускане разполагането на военни бази на НАТО или на САЩ в постсъветското пространство. Тази геополитическа концепция за контрол над „близката чужбина“ залага на запазване на влиянието и икономическо и политическо обвързване със съседните на Русия страни и всячески се противопоставя на опити за намеса, обвързване или откъсване на страните от бившия Съветски съюз и преориентиране към САЩ и Запада.

Тази обща цел на външната политика на Русия се отразява на всички съвременните руски геостратегически решения, в това число и на ключовите геоикономически и инфраструктурни проекти за бъдещото разширяване и проектиране на мрежите от газо- и петролопроводи. И неизменно, тяхната бъдеща проекция ще се имплементира в контекста на конфронтацията между Запада и Русия, в частност и войната на Русия срещу Украйна. Именно тази война може да се счита за водеща причина за все по-силното икономическо, политическо и военно сътрудничество между Русия и Изтока.

Геостратегическите проекти на Русия, от гледна точка на икономическото сътрудничество с ЕС, Китай и Индия

Може би, най-важният момент тук е да се отбележи, че Русия вече напълно споделя идеята, че времето на долара като световна резервна валута, е приключило и е дошло това на рублата, юана и всички останали национални валути, да изместят американската. Това се вижда много добре при анализа на икономическите и търговските отношения с Европейския съюз и САЩ.

Геополитическото положение на ЕС и на континентална Европа, като цяло, не изглежда в добро състояние. От всичко казано дотук, се забелязва още една негативна последица за Европа, след отказа ѝ да купува петрол и газ от Русия, а именно нарастващата ѝ зависимост от САЩ и техните пратки от кораби, натоварени с втечен газ през океана, както и огромните транспортни разходи от това. Оттук следва и хипотезата, че все пак еврото така и ще си остане втората, но и първичната, резервна валута в търговията между САЩ и ЕС, респективно и в цяла Европа. Към момента, се предполага, че Европа е поръчала от САЩ 45 танкера с втечен газ. Смята се, че крайната цена ще бъде 1 милиард долара за танкер, натоварен с газ. На този етап, пред ЕС стои дилемата – да продължи да бъде зависим в енергийното отношение от САЩ и да пожертва желанието си да направи еврото основна и значима резервна валута, или да се опита да се помири с Русия, да си свалят взаимните санкции и на по-късен етап да възстановят не само дипломатическите си взаимоотношения, но и да ги разширят от нивото преди 2014 година. Това е, може, би най-голямата дилема на ЕС към сегашния етап. Отделно, ЕС е в толкова тежко

положение в макроикономически аспекти, но и в политическо естество, че влизането в диалог с Русия и „Газпром“, би означавало изтъркване на неговия международен имидж, а също така и признаване на един вид капитулация пред Русия, и косвено признаване, че санкциите на ЕС не само че не са постигнали своята цел, но и че ЕС не може да действа самостоятелно, без да има подкрепата на някоя от суперсилите.

Една интересна статистика от периода на продължаващите военни действия в Украйна разкрива следните моменти: десетте най-големи търговски партньори на Русия са – Китай е на първо място, Нидерландия – на второ място, Турция – на трето място, след което се нареждат Германия, Беларус, Южна Корея, Италия, Франция, Казахстан, Индия. Същевременно в класацията липсва САЩ, тъй като през последната година, търговският обмен между Русия и САЩ пада с 65%, а мястото им бива заменено с това на Китай.⁵

След началото на войната в Украйна и последвалите санкции, Русия напълно се отказва да търгува с долари и дори с единната европейска валута (евро), и настоява всички плащания на доставките на природни суровини да се извършват само в рубли. Що се отнася до старите договори, където е посочено разплащане с евро, Русия смята че „неприятелските“ държави, които подкрепят Киев, са задължени да плащат само в рубли своите доставки на газ и петрол, или с други думи, едностранно ревизира тези договори. Ключов момент може да се окаже предстоящата зима на 2023 година, както и отоплителният сезон, когато Русия с готовност може да прекъсне изцяло подаванията на природните си ресурси към цяла Европа и да принуди по този начин ЕС да не се меси във войната в Украйна, или да ѝ признае някои териториални придобивки, които смята за жизнено важни. Русия е готова да прибегва до подобни драстични мерки, стига да промени поведението на ЕС, спрямо продължаващия вече близо десетилетие конфликт в Донбас, Украйна. За ЕС остава непредвидим фактор Китай, с когото Русия все повече се сближава и дават заявка за преформулирането на стария световен ред, както и на установената до този момент архитектура на сигурността.

С налагането на по-късните санкционни пакети от ЕС, Русия не само постави ултиматума за плащането в рубли, но и значително намали капацитета по газопроводите и нефтопроводите за Европа, като същевременно пренасочи доставките си за Азия. В следствие на това, европейската икономика стана по-слаба, от което последва и надигането на застъпниците за свалянето на санкциите от Русия и възобновяването на енергийните доставки, отпреди войната. В момента, в целия ЕС има дефицит на енергоносители, както и на

⁵ Стайков, Анатоли, Това са 10-те най-големи търговски партньори на Русия, агенция „Факти“, 2022.

енергодоставчици, а програмата за Зелената енергия от възстановими източници удря на камък, в следствие на което цените на тока и на основните горива за зареждане на моторни превозни средства нарастват непрекъснато. На фона на тези европейски разногласия и противоречия, Азия започва да просперира още повече, особено ако се постави по-обстоен поглед върху Китай и Индия.⁶

След 2013 година и избухването на Първата украинска криза, в следствие на спорните статуси на Донбас и Крим, двустранните отношения между Русия и *Китай* придобиват нова форма на двустранно и многостранно ниво, и по-специално в рамките на ШОС, БРИКС и в ООН. Само 9 години по-късно, Русия и Китай са на път да постигнат още едно ново сближаване – този път обединени от целта да бъде изместена САЩ, от позицията на водеща световна сила и отблъскването на всеки опит за тяхното повторно разделяне. Един от възможните пътища за отслабване на тази глобална доминация на САЩ, е чрез увеличение на потреблението на въглеродороди, които Русия ще доставя в близките години на Китай. Само през изминалите месеци на 2022 година, Русия доставя на Китай 2,35 милиона тона втечен природен газ. Отделно е нужно да се спомене преференциалната цена, с намаление от 50%, до края на годината, за природния газ по проекта „Сахалин 2“, от който този газ тече по газопровода „Силата на Сибир“ за Китай. Освен това, „Газпром“ и Китайската национална петролна корпорация разплащат доставките на горивото в рубли и юани, с което допълнително нанасят удари по еврото и долара като разплащателни валути.⁷ Русия дори успява да измести държави като Саудитска Арабия и ОАЕ, като доставчик на въглеродороди за Китай, но не само поради по-голямото им сближаване през годините, а и заради продължаващата война в Украйна. Нещо, което в мирно време, не би изглеждало особено възможно.

Въпросът за доставките на горива винаги е на дневен ред в съвременните международни отношения, а Русия е в една от водещите позиции, когато става въпрос за основен доставчик на нефт и газ за Европа, а също така и за надпреварата за доставки на същите продукти за Азия (най-много за Китай и Индия). Засега Русия има изградени само по един нефтопровод и един газопровод с Китай, но с оглед на обстановката в международен план, това положение със сигурност ще се промени в неблагоприятно за цяла Европа направление. По-специално трябва да се отбележи газопровода „Силата на Сибир“, по който Русия доставя основната част от продукцията си на газ за Китай.

⁶ Маринова, Ивана, Кой е най-големият печеливш от газовата криза в Европа?, агенция „Актуално“, 2022.

⁷ Маринова, Ивана, Китай си осигури руски газ с 50% отстъпка до края на годината, агенция „Актуално“, 2022 г.

Той действа официално от края на 2019 година, когато Русия официално го пуска в експлоатация. Обикновено се говори за поне 38-40 милиарда кубически газ.⁸ В допълнение, Русия си е гарантирала поне 30 години доставки на втечен газ за Китай. Вече дори се планира стартирането на новия газопровод „Силата на Сибир 2“, чието начало на строителството се очаква да започне през 2024 година.⁹ Така Русия започва да поставя фокус върху изграждането на нови енергийни проекти, които да доставят още по-големи количества ресурси за Азия, и по-специално за Китай. Възползвайки се от тази удобна ситуация, Монголия предлага своята територия като възможно трасе, през което да премине новият газопровод, с което пък ще си увеличи жизнения стандарт и проектът ще спомогне за допълнителен икономически растеж. Също така, Китай смята да свърже този газопровод със своята газопреносна мрежа чак до най-големият си град – Шанхай, където, изглежда, ще бъде и най-голямото му потребление, като зададения срок е 2025 година.¹⁰ Следва да се отбележи, че на очертания фон, редица европейски лидери и управляващите елити често критикуват Русия, че използва своите природни ресурси, както и способността ѝ да ги доставя до крайния потребител, като геополитически инструменти за извиване на ръцете на европейците и за постигане на търсените от нея цели. Не така обаче изглежда ситуацията, когато стане въпрос за дългите във времето руско-китайски отношения и тяхното съвременно измерение.

Сега ще обърнем малко внимание и върху руско-индийските взаимоотношения. Традиционно добрите и топли взаимоотношения между Русия и **Индия**, датиращи от времето на бившия СССР, още повече се засилват след началото на конфликта в Украйна, и както посочва Център за изследване на енергията и чистия въздух, преди началото на конфликта Индия почти не купува руски петрол, но с началото на войната, Индия започва да внася от Русия по 760 хиляди барела нефт дневно. Така бива нанесен и удар върху САЩ, тъй като вече нямат толкова убедителни аргументи, за да убедят Индия да участва по-активно в инициативата за „Четиристранния диалог“ в Индо-Тихоокеанския регион. Наред с това от десетилетия, Русия подкрепя Индия в спора за района „Кашмир“ и в конфликта с Пакистан, а така също и прави редовни доставки на съвременни оръжия и техника на Делхи, с което Москва подчертава, че държи на непрекъснатост в добрите отношения. За сметка на това, Индия не осъжда Русия за

⁸ Илиев, Аспарух, Газопроводът „Силата на Сибир“ ще започне да доставя газ за Китай на 1 декември, 2019.

⁹ Маринова, Ивана, Кой е най-големият печеливш от газовата криза в Европа?, агенция „Актуално“, 2022.

¹⁰ Маринова, Ивана, Очакват изграждането на газопровода „Силата на Сибир 2“ между Русия и Китай да започне през 2024 г., агенция „Актуално“, 2022.

продължаващата интервенция в Украйна и не се присъединява към санкциите срещу нея, но и не гласува за резолюция срещу нея в ООН.¹¹ От началото на войната в Украйна, Индия плаща 5,1 млрд. долара за руски горива само в рамките на три месеца, което е ръст от пет пъти, спрямо същия период на миналата година. По този начин, Русия се превръща и в най-големият износител за Индия, изпреварвайки отново Саудитска Арабия. Най-вероятно и тук, руската страна прави някакви отстъпки в цените на продаваните горива, както е случая с Китай. Отделно, освен горивата, Русия продава на Индия, през юни 2022 година, 157 000 тона въглища, които Индия решава да изплати в китайски юани, като по този начин, не само че успява да заобиколи санкциите срещу Русия, но и да се превърне в поредната страна, която не е съгласна с монополното положение на щатския долар.¹²

Като цяло, може да се направи заключението, че Русия вече търси нови вектори на своята геополитика и геостратегия, главно на изток и стремително следва концепцията за многополюсност на света. Тя намира такава възможност, чрез по-активно сътрудничество с държавите от ШОС, БРИКС, ЕАИС, ОНД и ОДКС и други, в които се декларира открито, че независимите държави членки се противопоставят на съществуващата доминация на Запада. Известно е например, че страните от БРИКС си поставят за цел да изнамерят своя собствена валута, с която да се противопоставят на долара¹³ и по този начин да поддържат геополитическата линия за дедоларизация на световното пространство. В допълнение към това, трябва да се спомене подчертаването на значимостта на Русия в групата БРИКС, като по думите на президента Путин, страната му не се фокусира единствено върху масовото производство и износ на петрол и газ, но и изнася значителни количества торове за страните от БРИКС. Руските IT компании разширяват дейността си в Индия и Южна Африка, а сателитите им осигуряват телевизионно излъчване на 40 милиона души в Бразилия.¹⁴ Единственият проблем, който спира разгръщането на пълния потенциал на БРИКС към момента, е спорната граница между Китай и Индия.

Проекция на силата на Русия в Източна Европа, Кавказ и Централна Азия

Влиятелното, ако не и доминиращото положение на Русия в регионите на Източна Европа, Кавказ и на Централна Азия, отново я поставят като основен конкурент на САЩ и нейните съюзници.

¹¹ Анев, Ивайло, Без значение кой ще спечели в Украйна, САЩ вече загубиха, агенция „Актуално“, 2022 г.

¹² Маринова, Ивана, Как индийска компания купува руски въглища, плащайки в китайски юани?, агенция „Актуално“, 2022.

¹³ Путин: БРИКС работи по създаването на нова международна резервна валута, 2022.

¹⁴ Пак там.

Може да се предположи, че сравнително новият геостратегически проект на Русия – **Евразийският икономически съюз (ЕАИС)**, е фокусиран, не само върху реинтеграция на постсъветското пространство, но и да разшири границите на интеграционния проект, далеч извън считаната от нея територия за „близка чужбина“. Освен това Русия поставя акцент и върху Персийската вселена, а именно Иран и Таджикистан, особено след скорошното по-всеобхватно сближаване между Москва и Техеран, след подписването на Виенското споразумение през 2015 година, които, според някои анализатори, са готови за присъединяване към ЕАИС. Така новото сдружение може да се окаже, че обхваща едни от най-големите по население държави в Евразия (а и в света).

Икономиката на **Иран** е достатъчно силна, за да устои на допълнителни санкции от Запада, а пък с помощта на БРИКС и останалите членове на ЕАИС, на практика, Иран е способен да се превърне в свързващото звено между Русия и останалите страни членки на ЕАИС. Иран и Русия са водещите държави в Организацията на производителите и износители на газ и също така са ключови фактори за стабилността и мира в Каспийско море, Кавказ и разбира се, за стабилността на Близкия Изток. Иран се превръща в един от най-големите пазари за руско въоръжение, воюваха заедно на страната на Башар Асад в Сирия, а в последно време продава на Русия оръжия и дронове за войната в Украйна. Иран предоставя свои съветници, които да помагат на Русия да заобикаля ефективно европейско-американските санкции, тъй като има богат опит в тази сфера и защото поне до 2013 година, самият той беше под международни санкции, в това число и наложени от ООН.¹⁵ Русия поставя на дневен ред членството на **Турция** в съюза, тъй като под убеждението и доводите на бившия президент на Казахстан Нурсултан Назарбаев, Турция също би имала място в ЕАИС, защото тя би допринесла за допълнителното положително възприятие на новия съюз, както и би го подсилила икономически и финансово, именно, чрез членството си в него.

Всичко това подсказва, че не е изключено да има ново разпределение на силите, именно, поради конфликта в Украйна и назряващия, все повече, потенциален втори фронт между Китай и Тайван. Една евентуална война между континента и острова би довела до допълнителното сближаване на Китай и Русия, не само в геополитически, но и в геоикономически, а и в геостратегически план. Засега звучи смело да се заяви, но при евентуален конфликт в Тайван, а и в Украйна, Русия и Китай най-вероятно ще сформират свой отбранителен военен съюз, еквивалент на НАТО или ОДКС, за да

¹⁵ Анев, Ивайло, Китай, Русия и Иран бавно стават все по-опасни за САЩ, Агенция „Актуално“, 2022.

противодействат на САЩ и НАТО да се месят в делата на евразийските сухоземни държави. Оттук ще последва и неминуемо още по-активна политика по дедоларизация и замяната на валутата с национални такива от Евразия и други важни региони от световното пространство.

ОДКС е военно-политически съюз, на който Русия поставя регионално значение и чрез него се стреми да поддържа мира и сигурността в Източна Европа, Южен Кавказ и Централна Азия или пределите на „близката чужбина“. Експертите считат, че ОДКС е еквивалент и противовес на НАТО и в него в момента членуват 6 държави – Русия, Беларус, Казахстан, Армения, Киргизстан и Таджикистан.¹⁶ Въпреки че съюзът е отворен за присъединяване на нови членове, то и до ден днешен няма нови държави, които да желаят да се присъединят към него, и които да са извън пределите на бившия СССР. Не се очертава засега дори и Китай да поиска членство в съюза, но въпросът остава отворен.

Геостратегическият проект, условно наречен **„Неутрална Украйна“**, всъщност е част от проекта за „близката чужбина“ и в геополитически аспект е опит на приложението за план за недопускането на НАТО в пределите на бившата съветска република. Според очертанията на проекта, Украйна следва да се откаже от желанието си за влизане в Северноатлантическия пакт, да се признае за неутрална по подобие на Австрия и Швейцария, и да не се държи враждебно спрямо Русия и останалите страни членки на ЕАИС. Като цяло, проектът на този етап като че ли боксува, тъй като военните действия в Украйна продължават с противоречив характер. Русия не се отказва от настъпателните операции в Източна Украйна, докато Украйна провежда дръзка контраофанзива и отхвърля всякакви подобни условия за постигане на примирие.

Но това патово положение на бойното поле не се отразява никак зле на геополитическо ниво, на фона на продължаващото сближаване на държавите от Евразия, в това число със старите и с потенциално новите държави членки на **ШОС** и **БРИКС**. През месец септември на 2022 г. в Самарканд се проведе поредна среща на върха на ШОС, на която беше подписан меморандум за присъединяване на Иран и бе многократно декларирано от лидерите на Русия и Китай, че ще се работи все по-усилено за установяване на новия многополюсен световен ред. С други думи, военното измерение на този геостратегически проект за неутрална Украйна, няма да промени стратегията на Русия да раздели САЩ и Европа, и също така да отблъсне НАТО, в опитите му да навлезе в същинската част на мегаконтинента Евразия. Все пак това е мястото, където са и най-

¹⁶ Фиорити, Жорис, ОДКС – „мини НАТО“ под руски контрол, агенция „Медиапул“, 2022.

големите находища не само на въглеродороди, но и на благородни и редки метали и едновременно с това, е и най-бързия достъп до Китай и Индия, през Централна Азия и Каспийско море.

Геостратегическите ефекти от сближаването между Русия и Китай

Както вече стана ясно, някои естествени геоикономически, геополитически и геостратегически процеси и проекти, а така също и войната в Украйна правят бъдещото сближаване между Русия и Китай неизбежно, необратимо и с гарантиран краен резултат. Това ще бъде, от една страна, още една крачка към бъдещия нов многополюсен свят, а от друга – начало на изграждането на новата бъдеща архитектура на системата за глобална сигурност на новия световен ред.

Твърде рано е обаче за всеобща радост и фанфари от привържениците на тази идея, нито за горещи сълзи и терзания от защитниците на сегашното статукво. Подобен процес, на първо място, ще продължи вероятно няколко десетилетия, и най-вероятно, същият ще бъде съпроводен с различни по характер кризи в международните отношения, икономически и политически сътресения и дори военнополитически кризи и конфликти в различни точки на света.

Ето някои геостратегически ефекти, които ще съпровождат подобна дълбока геополитическа трансформация, породена от сближаването между Русия и Китай и появата на нов самостоятелен център на силата в Евразия.

Първо, отслабването на сегашната глобална доминация на САЩ и Запада ще доведе до глобална дезорганизация и отслабване на силата и значението на съществуващите системи за глобална и регионална сигурност. Това ще доведе до усещане за липса на правила и законност, което неминуемо ще предизвика появата на триене, напрежение, размразяване на „замразените конфликти“ и до кръвопролития в различни точки на света. Така вече се проявиха подобни прояви на насилие в Косово, в Нагорни Карабах, на границата между Киргизия и Таджикистан, и очевидно техният брой ще нараства.

Второ, очевидно е, че преориентацията на Русия към Китай ще ограничи до минимум износа на енергоносители, суровини и минерали за страните от ЕС, САЩ, Канада и други. Това не само ще доведе до нарастване на цените на електричеството, стоките и услугите, но и до фалити и спиране на производства поради липса на суровини, нарастване на инфлацията, увеличаване на безработицата и дори до известен спад на жизненото равнище. Неизбежно ще има проблеми с потоците от стоки, енергийни носители и суровини, ще се промени и географията на паричните потоци, с което ще се измести долара от

позицията на световна разменна валута за сметка на тези, на страните от Азия и Близкия Изток.

Трето, интензивните икономически и политически отношения между Китай и Русия ще подпомогнат реализацията на техните геостратегически проекти. Безспорно, това ще бъде решителен тласък за проекта „Един пояс, Един път“, а чрез обвързването на двете страни и изграждането на инфраструктурните проекти ще се стигне до реална интеграция на останалите азиатски страни и на практика ще обедини в икономическо и политическо отношение страните от постсъветското пространство. Според Уилям Енгдал, инициативата „Един пояс. Един път“ трансформира геополитическата карта на света и това ще нанесе пореден удар на геополитическата стратегия на САЩ, защото *евразийският век е неизбежен и необратим*.¹⁷ Което пък ще доведе до разширяване на сътрудничеството на различните инициативи и съюзи в които двете страни имат водеща роля – ШОС, БРИКС, ОНД, ОДКС и други, и в крайна сметка и до успешната реализация на проекта на Русия за „близката чужбина“.

Четвърто, неизбежно е и военното сближаване между Русия и Китай. На фона на редовните консултации и мащабни съвместни военни учения, се показва, че във военно измерение Русия и Китай, по мнение на някои експерти, най-вероятно вече са преминали към подготовката на нов военен съюз. Знак за това са, както зачестилите общи учения между двете страни, така също и техния мащаб и време за провеждане. В началото на септември 2022 година, се проведе учение, в което участват над 50 хиляди военнослужещи, 5000 единици въоръжение, включително 140 самолета и 60 бойни кораба¹⁸ от двете страни. Това учение логично съвпадна с посещението на Нанси Пелоси в Тайван и рязкото покачване на военното напрежение между САЩ и Китай, а така също и с решенията на НАТО за масирано снабдяване с оръжие на Украйна, с което да се противопостави на Русия.¹⁹ Това ясно показва, че двете страни виждат обща заплаха в лицето на САЩ и НАТО, а ученията демонстрират единен сценарий и се доближават до общи разбирания за справяне с потенциалните рискове и заплахи за тяхната сигурност.

Пето, сближаването на интересите и позициите на Русия и Китай ще позволят на двете страни успешна доминация не само над мегаконтинента и прилежащите му морски комуникации, а също така и в новото поле на конфронтация между Запада и Русия – в Арктика. В огромното ледено пространство на Арктика се добиват 90 процента от руския газ и около 60 процента от петрола. Там се намират и

¹⁷ Виж пълния текст на адрес: <http://a-specto.bg/evrazijskiyat-vek-veche-e-neizbezhen/>

¹⁸ Атанасова, Мария, Русия: Ще считаме това за нападение срещу нас!, 2022.

¹⁹ Британците видяха „зловещ сигнал“ от Москва и Пекин към Запада, Пан Бг, 2022.

приблизително две трети от обема на руските петролни и газови находища. Според експертите до 2035 г., около 60 процента от въглеродородите ще се добиват в находища, намиращи се в Арктика.²⁰ Наскоро генералният секретар на НАТО заяви, че заради новите заплахи от Русия, отбранителният съюз ще засили активността си в Арктика. Очевидно е, че това е обмислено изказване и в близко бъдеще това решение може да доведе до конфронтация между Русия и НАТО. Но тук експертите са категорични, че Русия няма сама да се изправя срещу НАТО, по подобие на Студената война, а с нея ще са и Китай, и държавите от БРИКС и ШОС, а и някои други държави в Евразия, които се сближават с Русия през последните десетилетия, след разпада на СССР.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Укрепването на връзките на Русия с Китай и с други страни в Евразия, Африка и Южна Америка, със сигурност, ще продължи и чрез засилване на взаимоотношенията в рамките на двустранни диалози, международни форуми и някои водещи организации, като ШОС, БРИКС, ЕАИС, Африканския съюз, Меркосур и най-старата постсъветска организация ОНД. Факт е, че освен две бивши съветски републики – Грузия и Украйна, почти всички останали членове, са партньори на Русия и Китай в ШОС, а и членуват в ЕАИС и отбранителния съюз ОДКС.

Както се вижда от приведените анализ, засилващото се сближаване между Русия и Китай, а също така на цялата група БРИКС, води само и единствено до задълбочаване на тяхната икономическа, политическа и военна интеграция. Негативните последици от войната в Украйна наистина влияят на макроикономическите показатели на Руската федерация, но тя вероятно бързо ще запълни дефицитите като се преориентира на Изток, особено към своя пряк съсед Китай. А сближаването и преориентацията на политиката към Индия, държавите от Централна Азия, Иран, Монголия и други страни от мегаконтинента, водят до формиране на единно евразийско икономическо, инфраструктурно, суровинно, политическо и дори военно пространство на силата. Пространство, което обединява две трети от осем милиардното население на света и огромната част от суровините, енергоносителите и природните богатства на планетата.

Така въпреки конфронтацията със Запада, и по-точно със страните от Г-7, руските геостратегически проекти сбъдват своите предназначения, а Китай постига своята цел – изграждането на инфраструктурата на „Един пояс, Един път“, за да успее да обедини

²⁰ Страшен сценарий: Ще се сблъскат ли Русия и НАТО в Арктика, Блиц, 2022.

отново, поне в географски план, Европа и Азия. Това неизбежно ще направи евразийското пространство напълно независимо от възможна американска блокада по море, с което в средата и в края на настоящия век, земната сила отново ще бъде в състояние да доминира над морската в глобален аспект.

А Европа? Само от Европа зависи кой път ще поеме и ще успее ли да запази своята икономическа, културна и политическа идентичност. Това пък е въпрос на бъдещи изследвания и анализи.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Анев**, Ивайло, „Китай, Русия и Иран бавно стават все по-опасни за САЩ“, Агенция „Актуално“, 08.09.2022 г., достъпен на: https://www.actualno.com/analysis/kitaj-rusija-i-iran-bavno-stavat-vse-po-opasni-za-sasht-news_1808690.html (посетен на 12.09.2022 г.)

2. **Анев**, Ивайло, „Без значение кой ще спечели в Украйна, САЩ вече загубиха“, агенция „Актуално“, 31.08.2022 г., достъпно на: https://www.actualno.com/analysis/bez-znachenie-koj-shte-speecheli-v-ukrajna-sasht-veche-zagubiha-news_1804709.html (посетен на 10.09.2022г.)

3. **Атанасова**, Мария, „Русия: Ще считаме това за нападение срещу нас!“, 02.09.2022 г., достъпно на: <https://fakti.bg/world/709716-rusia-shte-schitame-tova-za-napadenie-sreshtu-nas> (посетен на 14.09.2022г.)

4. „Британците видяха „зловещ сигнал“ от Москва и Пекин към Запада“, 31.08.2022 г., достъпно на: https://pan.bg/view_article-49-558853-britancite-vidyaha-zlovesht-signal-ot-moskva-i-pekin-kym-zapada.html (посетен на 14.09.2022 г.)

5. Доклад на Американската търговска камара от 2017 година за плана „Произведено в Китай 2025“, достъпно на: https://www.uschamber.com/assets/archived/images/final_made_in_china_2025_report_full.pdf

6. **Илиев**, Аспарух, „Газопроводът „Силата на Сибир“ ще започне да доставя газ за Китай на 1 декември“, „Инвеститор.бг“, 05.11.2019 г., достъпно на: <https://www.investor.bg/a/336-aziya/292616-gazoprovodat-silata-na-sibir-shte-zapochne-da-dostavya-gaz-za-kitay-na-1-dekemvri> (посетен на 12.09.2022 г.)

7. Конституция на Китайската народна република (КНР), с редакция от 2018 година, достъпна на: https://chinalaw.center/constitutional_law/china_constitution_revised_2018_russian/

8. **Маринова**, Ивана, „Как индийска компания купува руски въглища, плащайки в китайски юани?“, агенция „Актуално“, 08.07.2022г., достъпно на: <https://www.actualno.com/business-world/kak->

[indijska-kompanija-kupuva-ruski-vyglishta-plashtajki-v-kitajski-uani-news_1779866.html](https://www.actualno.com/business-world/kitaj-si-osiguri-ruski-gaz-s-50-otstypka-do-kraja-na-godinata-news_1779866.html) (посетен на 11.09.2022 г.)

9. **Маринова**, Ивана, „Китай си осигури руски газ с 50% отстъпка до края на годината“, агенция „Актуално“, 09.09.2022 г., достъпно на: https://www.actualno.com/business-world/kitaj-si-osiguri-ruski-gaz-s-50-otstypka-do-kraja-na-godinata-news_1809620.html (посетен на 11.09.2022 г.)

10. **Маринова**, Ивана, „Кой е най-големият печеливш от газовата криза в Европа?“, агенция „Актуално“, 27.07.2022 г., достъпно на: https://www.actualno.com/economy/koj-e-naj-golemijat-pecheliysh-ot-gazovata-kriza-v-evropa-news_1789050.html (посетен на 11.09.2022 г.)

11. **Маринова**, Ивана, „Очакват изграждането на газопровода „Силата на Сибир 2“ между Русия и Китай да започне през 2024 г.“, агенция „Актуално“, 18.07.2022 г., достъпно на: https://www.actualno.com/business-world/ochakvat-izgrajdaneto-na-gazoprovoda-silata-na-sibir-2-mejdu-rusija-i-kitaj-da-zapochne-prez-2024-g-news_1784571.html (посетен на 12.09.2022 г.)

12. **Неринг**, Кристофер, Дойче Веле, 28 юли 2022 г., „Институтът „Конфуций“: Как Китай разширява влиянието си в България“, достъпно на: <https://www.mediapool.bg/institutat-konfutsiy-kak-kitai-razshiryavaliyanieto-si-v-bulgaria-news338221.html> (посетен на 11.09.2022 г.)

13. „**Путин**: БРИКС работи по създаването на нова международна резервна валута“, 23.06.2022 г., достъпно на: <https://money.bg/politics/putin-briks-raboti-po-sazdavaneto-na-nova-mezhdunarodna-rezervna-valuta.html> (посетен на 13.09.2022 г.)

14. **Стайков**, Анатоли, „Това са 10-те най-големи търговски партньори на Русия“, агенция „Факти“, 13.09.2022 г., достъпно на: <https://fakti.bg/world/712642-tova-sa-10-te-nai-golemi-targovski-partnyori-na-rusia> (посетен на 13.09.2022 г.)

15. „Страшен сценарий: Ще се сблъскат ли Русия и НАТО в Арктика“, 05.09.2022 г., достъпно на: https://blitz.bg/svyat/strashen-stsenariy-shche-se-sblskat-li-rusiya-i-nato-v-arktika_news907266.html (посетен на 14.09.2022 г.)

16. **Уилям** Енгдал, „Евразийският век вече е неизбежен“, достъпно на: <http://a-specto.bg/evrazijskiyat-vek-veche-e-neizbezhen/> (посетен 15.09.2022 г.)

17. **Фиорити**, Жорис, „ОДКС - "мини НАТО" под руски контрол“, агенция „Медиапул“, 07.01.2022 г., достъпен на: <https://www.mediapool.bg/odks---mini-nato-pod-ruski-kontrol-news330836.html> (посетен на 11.09.2022 г.)

18. **Хабова**, Антонина, „Европейският съюз и Китай: Принципи, Перспективи, Предизвикателства“, Издателски комплекс УНСС, София, 2018 г., стр. 96